

**KLASİK ŞİİRDE ÂŞİĞİN İSTİĞNA MÜLKÜNÜN SULTANLIĞINA DOĞRU
YOLCULUĞU: MELÂMÎ ÂŞIKLIĞIN, MELÂMETİ SELÂMETE TERCİHİ**
**The Journey of The Lover Towards The Sultanate of İstighna Property in
Classical Poetry: Melâmî Devotion's Preference of Peace to Melâmet**

Erdem SEVİMLİ

Milli Eğitim Bakanlığı

sindan4446@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-0363-4511>

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi-
Journal of Ağrı İbrahim Çeçen University Social Sciences Institute-
AİCUSBED 7/1 Nisan/April 2021 / Ağrı

ISSN: 2149-3006

e-ISSN: 2149-4053

Makale Türü- <i>Article Types</i> :	Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi- <i>Received Date</i> :	19.02.2021
Kabul Tarihi- <i>Accepted Date</i> :	08.04.2021
Sayfa- <i>Pages</i> : 405-434	 https://doi.org/10.31463/aicusbed.673590

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>

This article was checked by

 iThenticate

KLASİK ŞİİRDE ÂŞIĞIN İSTİĞNA MÜLKÜNÜN SULTANLIĞINA
DOĞRU YOLCULUĞU: MELÂMÎ ÂŞIKLIĞIN, MELÂMETİ
SELÂMETE TERCİHİ

The Journey of The Lover Towards The Sultanate of İstighna
Property in Classical Poetry: Melâmî Devotion's Preference of Peace to
Melâmet

Erdem SEVİMLİ

Öz

Gönül tokluğu denilen “istiğna” klasik şiirde Melâmî düşünce doğrultusunda karşılığını bulmuştur. Bu anlayışla klasik pek çok şair, Melâmetî düşünce doğrultusunda istiğnayı âşık nitelikleriyle özdeşleştirmiştir. Bu özdeşlik, dünya selâmetine karşı, istiğna menzili melâmet mülk ünü âşıkların nezdinde sempatik bir manevi saha haline getirmiştir. Bu menzilde pek çok şair, Melâmeti selâmete tercih etmiş, selâmet denilen dünya rahatlığını ve saltanatını terk ederek istiğna mülküne hükümran olmayı dillendirmiştir. Bu söylemlerde dünya saltanatına karşı tepkisel bir duruş, dünya malına değil Allah'ın rızasına bağlanma, kimseye muhtaç olmadan ve kimseye ümit vermeden yaşama gibi müstağni duygu durumları görülmektedir. Bu müstağni duruş, klasik şiirde Melâmî âşık profilini oluşturmuştur. Âşığın müstağniligi, gururla melâmeti başına taç yapma, kula kul olmayı değil, Allah'a kulluğu önemseme gibi, selâmet yurdunu melâmete terk eden asil duruşta kendini göstermiştir. Bu makalede istiğna mülkünün sultanı klasik şairin Melâmet anlayışını selâmete tercih eden duygu durumunun şiirsel izleri incelenmiştir. Bu bağlamda konu, ayet ve hadislerle desteklenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Melâmî âşık, Melâmîlik, istiğna, müstağnilik, yolculuk

Abstract

In the classical poem, "istighna", which is called the contentment, found its equivalent in the direction of Melâmî thought. With this understanding, many classical poets, in line with Melâmî thought, identified

istighna with the qualities of devotion. This identity has turned the melâmet property of istighna range into a sympathetic spiritual field in the eyes of the lovers. In this range, many poets preferred Melâmet to peace, leaving the world's comfort and sultanate called peace and talking about to be the ruler of istighna property. In these discourses, the emotional states such as a reflex stance against the reign of the world, devotion to the consent of God rather than the world goods, and living without needing anyone and giving no hope to anyone are seen. This istighna stance has formed the Melâmî lover profile in classical poetry. The istighna of the lover is manifested by proudly making the Melâmet a crown for his head, by not being a servant to a servant but paying attention to servitude to Allah, and by the noble stance that left the homeland of peace to Melâmet. In this paper, the poetic traces of the mood of the classical poet who is sultan of istighna property and prefers the mood of the classical poet who is sultan of istighna property and prefers understanding of Melâmet to peace is examined. In this context, the subject is supported by verses and hadiths.

Key Words: Melâmî lover, Melâmîsm, istighna, contented, travel

Giriş

Sözlüklerde”gönül tokluğu, doyunluğu, kimseye tenezzül etmeme” (Ayverdi 2011: 577) olarak tanımlanan *istiğna* kelimesi, “*tasavvufî olarak kimseye muhtaç olmadan gönül tokluğu ve zenginliği ile yaşamak, kanaat etmek, azla yetinerek sabır göstermek, Allah’ın verdiği nimetlere şükretmek, halkın elinde olana bel bağlamamak, sadece Allah’tan rıza beklemek, ihtiyacını başkalarına söylememek*” (Kaya 2017: 3; Uludağ 1995: 132) şeklinde ifade edilmiş, yani Allah’tan başka hiçbir şeye ihtiyaç duymadan yaşamanın sembolü olarak anılmıştır. Bu tarz yaşayanlara ya da davrananlara ise *müstağni* denilmiştir. Böyle bir insan zekât ve sadaka kabul etmeden yaşamayı ilke edinmekte, kendi emeğiyle geçinmekte, başkasına yük olmadan maişetini temin etmeyi prensip saymaktadır. Bu prensipte gönül zenginliği önemlidir. Asıl fakirlik ise Allah rızasından muhtaçlıkla eşdeğerdir. Allah’tan gayrısına muhtaç olmama, yani ilahî istiğnayı önemseme, kimseye muhtaç olmadan yaşama, mal ve rızık sadece Allah’tan isteme, halkın elinde olan bel bağlamama gibi müstağni tutumlar bu anlayışın mihveri olmaktadır. Dinî açıdan bu durum iftikâr, yani Allah’a muhtaçlık kavramı ile de açıklanmakta, asıl zenginliğin sahil bir iftikârdan kaynaklandığı vurgulanmaktadır (Kaya 2017: 8). Bu zihniyete sahip olan kimse ne fakirliğinden hoşnutsuzluk duymakta ne de dünya malına ünsiyeti bulunmaktadır. Bu kimse

zenginliğinde Allah'a muhtaç olduğu gibi fakirliğinde de Allah ile müstağnidir. Rivayete göre Hz. Peygamber bu tür kimselerin ticaretinin dünya için değil din için olduğunu ve cennetle müjdelendiklerini vurgulamıştır. Onlar, Allah'ın mal verdiği kimseler olarak bu varlığını Hak yolunda harcarsa (Bakara, 2/273) ancak Hakk'ın rızasını kazanabilir¹.

Kur'an-ı Kerim'de "gına" anlamı ile fakirliğin zıddı olarak da kullanıldığı görülen istiğnanın yegâne sahibinin Allah olduğu vurgulanmaktadır (Necm, 53/48). O yüzden İslamî literatürde olumlu anlamı olsa da kendini müstağni saymak, yani Allah'a muhtaçlığı olmadığını düşünmenin çok zararlı olduğu da vurgulanmıştır. Çünkü zenginlik/gına Allah'tandır ve Allah bundan dilediği kişiye nasiplendirmektedir (Kasas, 28/82; Duha, 93/8). Ancak bu durum zenginliği ile övünen ve şükretmeyen insanların, yani bencil insanların durumuna karşı bir uyarı olarak verilmiştir (Ali İmran, 3/97-181). Hiçbirisine muhtaç olmama ve kendi kendine yetme niteliğiyle sadece Allah'a atfedilen ve bu anlamda Kur'anî bir anlamı olan istiğna yüce bir değer olarak görülmüş, bu nitelikler övülmüş ve bunlara sahip olan insanlar da üstün vasıflı kabul edilmiştir. Bu fikir bir ibadet saikiyle benimsenmiş, Melâmî ibadet anlayışının temel prensiplerinden biri olarak klasik şiirde de terennüm edilmiştir (Sevimli 2020b: 871).

IX. yüzyılda Horosan'da ortaya çıkan ve kötülüklerini sergileyerek halk nezdindeki itibarlarını savuşturup Hakk'ın rızasını elde etmeyi amaçlayan Melâmîlik düşüncesi, nefsi hakir görerek, kınayıp gönlü arındırmayı amaç edinen bir tasavvufî düşüncenin adı olmuştur. Bu doğrultuda onlar her türlü şöhretten vazgeçmeyi, taç, hırka gibi sembollere bel bağlamamayı ve riya denilen asıl düşmanla mücadele etmeyi ilke edinmişlerdir (Sevimli 2020a: 299). Bu düşüncenin bağlıları olan Melâmîler de bu yönde hareket etmiş ne kimseye ümit bağlamış ne de kimseye ümit vermiştir. Onlar, halk içinde halktan kimseler olarak yaşamış, sıradan bir hayatı benimsemiş, halk kendilerindeki bazı halleri keramet olarak algılayıp onları yüceltir endişesiyle halkı kendilerinden uzaklaştırmayı yeğlemişlerdir. Bunun için Melâmîler, kötülüklerini sergileyerek iyiliklerini gizlemiş, ardi arkası gelmez nefis mücadeleleriyle gönüllerini arındırıp asıl sevgili olan

¹ İstiğna konusundaki ayetlerde Yazır, E. H. (2011). Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali. (sad. Kahraman Yusuföğlü). İstanbul: Kilim Matbaacılık adlı eser; hadislerde ise Özaşar, E. ve Erul, B. (2020). Riyazü's Sâlihîn Tercüme ve Çeviri 1.2 ve 3. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları adlı eserler dikkate alınmıştır. Hadis için seçilen eserlerde hangi ciltten alıntı yapıldığı müelliflerin soyadından sonra / işareti ile gösterilmiştir.

Allah'ın rızasını kazanmak için çabalamışlardır. Onların nazarında asıl zenginlik nefsi kötülüklerden arındırıp tertemiz bir kalple Allah'ın rızasını kazanmak olmuştur. Bu onurlu fakirlik, Melâmîler için bir yaşam biçimi, bir inanç ritüeli haline getirilmiştir. Onlar, fakirlerin cennete zenginlerden beş yüz yıl önce gireceğine dair (Özavşar ve Erul/1 2020: 450).

nebevî emrin yücelttiği fakirliğin övücüyle hareket etmişlerdir. Bu kapsamda Melâmîler zenginlikleriyle asla övünmemiş, ibadeti gösterişten arındırarak gizli yapmıştır. Bu ibadet biçimi, kulun kula muhtaç olmadığı bir dünyayı kurma bilinciyle hareket etmeyi uygun görmüştür. Melâmîlik, fakirlik edebiyatı yapmayı uygun bulmayan bir tavrı, gösteriş içerikli yardımdan üstün tutan bir inanın ürünü olarak yeşermiştir. Böyle bir anlayış onları, kötülüklerini sergilemeye itmiş, bu gönüllü itilmişlik onları halktan ve halkın elinde olan zenginlikten kopararak, gınanın asıl sahibi Hakk'a yaklaştırmıştır. Melâmîlerin bağlandığı bu tasavvufî anlayış müstağni bir duruş ile klasik pek çok şairin şiirsel söyleminde sempatik karşılığını bulmuştur. Bu gönül zenginliğinin muhatabı klasik âşık olmuştur. Bu âşığın melâmetle özdeşleşen niteliklerinde tepkisi, dünyevî menfaati önceleyen ve dünya saltanatına yakın duran zahit tipine yönelmiştir. Böylece bu tepkisel duruş derbeder, rint bir âşık, rüsva bir Mecnun kimliği ile klasik şiirde Melâmî bir âşık profili ortaya koymuştur. Çalışmamızda bu doğrultuda istiğna kavramı çerçevesinde bu Melâmî âşıklığın özellikleri, selâmetten kurtulup melâmeti selamet sayan Melâmî bir tercih doğrultusunda betimlenecektir. Bu bağlamda Melâmî âşığın melâmet mülkü olan istiğna menziline doğru yolculuğu beyitlerden hareketle anlatılmıştır. Bu sayede klasik şiirde oldukça fazla işlenen melâmet düşüncesinin selameti dışlayan anlayışı somutlaştırılmış olacak, aynı zamanda klasik şiirdeki Melâmî âşıklık pek çok yönüyle ifade edilmiş olacaktır.

1. Melâmî Âşıklık

Melâmî âşıklık, Melâmet düşüncesine karşılıksız olarak tutkuyla bağlanmanın ve asıl sevgiliye olan ulaşma isteğinin çerçevesinde belirmektedir. Bu tür âşıklıkta istiğna iki cepheden ele alınması gereken bir olgu olmaktadır. Birincisi insanlara karşı müstağni olmak, yani halkın elinde olana bel bağlamamak, halktan bir şey ümit etmeden yaşamak, kendi emeğiyle geçinmek düşüncesinde karşılığını bulmuştur. İkincisi Hakk'a müstağni duruştan kendini korumaktır. Çünkü istiğnanın, yani gınanın asıl sahibi Allah'tır ve Allah'ın muhtaç olduğu düşüncesi inançsal açıdan kusurludur. Melâmî âşık dünyanın tamamını kendine verseler de istiğnayı insanlara ve dünyalığa karşı göstermeli, Allah'a karşı olan istiğnadan ise sakınmalıdır. Bu şuurla onlar, her şeyi Allah'tan istemekte ve her durumda Allah'a muhtaç

olduğu bilinciyle hareket etmektedir (el- Fâtır, 35/15). Çünkü insan, kendini Allah'a karşı müstağni gördüğü anda Allah ile arasındaki bağı koptuğuna şahit olmaktadır (Alak, 96/6-8). Melâmîliğin tarihsel serüvenine baktığımızda kendi emeğiyle geçinme ülküsünü tatbik ettikleri görülmektedir. Somuncu Baba ekmeççi, Sarban Ahmed deve çobanı, Melâmîliğin önderi Hamdun Kassar ise tacirdir. Onlar, Hz. Zekerîya'nın marangozluk, Davud'un da kendi elinin emeği ile geçinmesi (Özavşar ve Erul/1 2020: 493) misali halk içinde çalışıp Hakça yaşamışlar, ümit tüccarlığından kendilerini bu müstağni duruşları ile kurtarmışlardır. Bu onurlu bir melâmî tavidir. Mehmet Akif'in "*Kim kazanmazsa bu âlemde bir ekme parası/Dostunun yüz karası, düşmanın maskarası*" dediği gibi, kendi emeğiyle geçinmenin verdiği huzur, Melâmî âşıklığı kula kul olmaktan kurtaran bir ulvî tavırda somutlaşmaktadır. Bu tavırda Melâmîlerin fütüvvet, yani kardeşlik ilkesi doğrultusunda dayanışmasını beraberinde getirmiştir. Onlar; veren el, alan elden daha hayırlıdır (Özavşar ve Erul/2 2020: 493) emri gereği dünya selâmetinin tutsağı olmamayı arzulamış, Hakça kazanıp Hakça bölüşmenin huzuru içerisinde istiğna mülkü melâmet yurduna doğru emin adımlarla ilerlemişlerdir. Müteveffa Melâmî kutbu İdris Muhtefî, aşağıya verdiğimiz beytinde Melâmîler'i tanımlarken onların müstağni olduklarını özellikle vurgulamıştır:

Müstağnidir Melâmî, avâlimden, ârazdan,

Onu Şer'î Şerîf'e hâdim kalmıştır Yezdân (Alşan 2011: 328)

Melâmî âşık, âlemlerden ve tesadüfî oluşumlardan müstağnidir. O, istiğnayı önemseydiği için, samimi bir Müslüman olarak gösterişe, hırkaya, posta ve taca aldırılmaz. Melâmî âşık, sürekli nefisini kınayıp durmakta, dünyevî arzularına set çekmektedir. Çünkü onun için Allah aşkı nefsinin devası olarak iksir yerine geçmektedir. Melâmî kimse, rızık için halka ümit bağlamayıdır. Çünkü Melâmî bilmektedir ki rızık değil Rezzâk'a güven duymak, zamanı geldiğinde O'nun verdiği rızık O'nun yolunda sarf etmek gerekmektedir (Münâfikûn, 63/9-11). Melâmî âşık, halktan hiçbir şey beklemez, yiğittir. Yiğitliğin ta kendisidir ve civanmertliği özümsemiştir. Melâmî kimseler, anlayan için yüzü Allah'ın nuruna ayna olan kimselerdir. O, cemiyetten kendisini ayıran sıkı bir inzivayı değil, cemiyetin içinde halkla beraber yaşamayı özümsemiş, halkın içinde erimiştir. Melâmî âşığın dışı apaçıktır, hakikati ise gizlidir. Batnını gizlemek onun temel felsefesi olmuştur. Has bir Melâmî, asla bir dava sahibi olmamış, hiçbir vehme ve hayale kapılmamış, kimsenin hamiliğine soyunmamıştır. Yani o, Allah'a müstağni olacak bir davranış içerisinde asla girmemiştir. Bu karakteriyle

Melâmî âşık; zengin iken fakir olmayı yeğlemiş, istiğna içerisinde Allah'a olan razılığı ön planda tutmuştur. Bu doğrultuda Melâmî âşık, hal ve tavırlarıyla halka halk, Hak'la Hak olmuştur. Yani o, halkın içinde Hak'tan gafil olmadan yaşamayı ilke edinmiş, ticaretle uğraşmış, halktan birileri gibi yaşamış, kendini onlardan üstün görmemiş, İslamî hükümleri katıyetle yerine getirmiştir. Onlar öyle erlerdir ki, herhangi bir ticaret ve alışveriş kendilerini Allah'ı zikretmekten, namazı kılmaktan ve zekâtı vermekten alıkoymaz. (Nur/37)" ayetinin emrettiği gibi Melâmî âşıklar, Allah ile var olmuş, bu yolda nefisini yok etmişlerdir. Bu yönleriyle makamı nübüvete eşdeğer sayılan Melâmîler, klasik şairlerimizin çoğunun şiirsel söylemlerine yansımış, geniş bir sempati toplamış, estetik ölçülerde samimi, içi dışı bir âşık kimliğinin prototipi olarak işlenmiştir. Burada, istiğna kavramı doğrultusunda selâmet-melâmet tezadı çerçevesinde klasik şiirimizdeki bu görüntülerin şiirsel izlerinden bahsetmek gerekmektedir.

1.1. Dünya Zenginliğine Olan Muhtaçsızlık/Müstağnilik/Dünya Sultanlığına Karşı "Fakr"ı Önceleme

Fakr kavramı; dünyaya karşı mesafeli durma, dünyadan el çekme ya da züht hayatı çerçevesinde benimsenen terk-i dünyâ düşüncesi çerçevesinde derviş zümrelerince benimsenmiştir. Kalenderîler gibi bazı derviş zümrelerinin fakr ü fenâyı başlarına taç takınarak, dünya saltanatından vazgeçtikleri görülür. Birçok şairin bazı şiirlerinde dünya saltanatına ve sultana karşı mesafeli duruşunda bu anlayışın payı bulunduğu görülmektedir." (Sevimli 2020/1: 52). Ancak Melâmî âşıklıkta bu tip bir züht hayatı yeşermemiş, dünyayı öteleyen, reddeden bir anlayış kabul görmemiştir. Onlar, kuru bir zühtü değil, istiğnaî alçakgönüllülükle sıradan bir yaşam benimsenmiş, halk içinde halkla beraber yaşama prensibi doğrultusunda hareket etmiştir. Bu yüzden Melâmî âşık, sufi tipinin üzerinde her türlü tarikat ve tekke bağından azade bir kimse olarak konumlanmıştır. Onlar sufilerin bağlandığı pek çok şeye karşı durmuş, gösterişten, riyadan uzak olarak manevi dünyalarını süslemeyi ilke edinmişlerdir. Melâmî âşıklar, sufiler gibi cihanı kötülememiş, sadece cihanın dünyevi dejenerasyonuna karşı tepki göstermişlerdir. Bu nedenle onlarda pek çok tarikatta yer alan çile ve inziva hayatı asla yeşermemiştir. Bu yolda Melâmîler, müstağni bir kalple Allah'a yönelirken kendisine ayrıcalık veren her türlü sembolü reddetmişlerdir. Bu yüzden Melâmî yolda yürüyen kimselerin üniforması, özel sembolleri olmamıştır.

Melâmî âşıklık, istiğnayı önemsemiştir. Bu doğrultuda Melâmîler; dürüst çalışıp kendi emeğiyle kazanmayı ve kendi yağında kavrulmayı

arzulamıştır. Onlar bu yüzden, klasik şiirde tarif edildiği gibi asalak yaşayan, menfaatini her şeyin üstünde tutan, makam ve mevki sevdasına kapılmış, şöhret ve ün peşinde halktan ve sultandan gelen caizeleri, vakıf gelirlerini kollayan zahid/sufiye nazaran daha fazla sempati toplamıştır. Melâmîler, “bu erdemli ve nebevi tavırları ile devlet erkinin uzantısı olarak kurumsallaşmamışlar, popülizme bulaşmamışlar ve her zaman rafine bir öğretinin müntesipleri olarak esnaf, sanatkârlar, şairler, hatta âlimler ve ehl-i tarikler tarafından da benimsenmişlerdir” (Alşan 2011: 30). Onlar gerektiğinde *Firavun’u bile hoş görebilecek* üst düzey bir toleransın temsilcileri olmuşlardır.

Başkasına yük olmama, insanların değer yargılarına aldırış etmeden Hakk’a kulluk yapma, kibir ve büyüklük duymadan ihlas içinde doğru yolda yürüme gibi özellikler, Melâmî âşıkları, fütüvvete dayalı ideal İslam ahlakı ile zirvelere yükseltmiştir (Demirli 2015: 28-29). Melâmî istiğna hali budur. Bu hal onlara sağlam bir kişilik, alçakgönüllü bir duruş ve ahlakta üstün bir fazilet bağışlamıştır. Bu yüksek ahlaki müstağnilik, Melâmî âşıkları Allah’a kul, nefesine karşı ise bir sultan konumuna getirmiştir. Klasik pek çok şair de bu melâmî bilinçle hükümdar olsa bile taht ve tacından vazgeçip, dilenci, başı açık yalın ayak bir derviş olduğunu vurgulamıştır. Onlar, Celîlî’nin (ö.1566-67) aşağıdaki ifadeleriyle tacı ve hil’ati olmayan aşkın dilencileri olarak Melâmî düşüncede kendilerine yer bulmuşlardır. Melâmî âşıklar için, taca ve hil’ate olan muhtaçsızlık, yani müstağnilik durumu aşk dilencisi olan âşığın sevgiliden beklediği tebessüm ve ilginin ulaşılmazlık kazanan niteliğinde somutlaşmıştır:

*Başumda seng-i melâmet tenümde hâk-i cefâ
Gedâ-yı ‘işka dimeñ tâc u hil’ati yokdur (Celîlî, g. 118/3)*

Melâmî âşık, sevgilinin bakış oklarının dağladığı yarı üryan sinesine melâmet hil’atini bakış okları ile dikmekte, gönül zenginliği ve müstağni duygu durumunun verdiği huzur ile lakayt yoldaşlığına çare olarak ipekli devlet şalı hil’atin yerine sırtındaki palası ya da bu melâmet hil’atini bürümektedir (Özavşar ve Erul/2 2020: 48):

*Egnüme sînem pelâsın biçdi şemşîrün senün
Ol melâmet hil’atin dikdi baña tîrün senün (Celîlî, g. 200/1)*

Melâmî âşıklıkta müstağni bir kalple gınanın asıl sahibi Allah’a yönelmek gerekmektedir. Bu Niğârî’nin (ö. 1885) aşağıdaki beytinde vurguladığı gibi bu başkasına muhtaçsızlık hissi, taçsız bir sultanlık tahsis etmektedir. Bu tahsiste asıl sevgilinin ayak toprağı başa taç yapılarak, melâmet mülküne hükümran olmanın neşesi duyumsanmaktadır. Bu taçsız

sultanlıkta sevgilinin cemâli ibadet amacıyla âşıkların yöneldiği kible olmakta, baş eğilen toprak ise onları mütevazılık içinde hükümlerinden tecrit etmektedir. Bu manevi tecrit Nigârî'ye göre Melâmî âşıkların nefislerini hakir, kendilerini Allah'ın sonsuz nimetleri karşısında değersiz gördükleri bir anlayışla, Allah'tan başkasına muhtaçlık hissi duymadıkları ve ibadeti gınanın asıl sahibine yaptıkları eşikte melâmete doğru götürmektedir (Özavşar ve Erul/2 2020: 119):

*Luft-ı Îlâhînin nazargâhiyam
Erbâb-ı sevdânın kiblegâhiyam
Mülk-i melâmetin pâdişâhiyam
Hâk-i pey-i dilber tâc-ı serimdir (Nigârî, muh. 8/4)*

Melâmet sultanlığının talipleri melâmet denizinin sahillerine ulaştıklarında rıza dalgıçlığı yaparak, vahdetin eşsiz incisini elde edecek, böylece melâmet ülkesinin hükümdarlığında elde ettiği onurlu tahta kurulacaktır. Bu taht, gönül tokluğu ile birilerinden bir şey bekleme ya da birilerine tenezzül etmeyi, insan onurunu alçaltan, onu değersiz kılan bir tutum olarak görmektedir. Sâmi'ye (ö. 1734) göre bu durum giymiş "gedalar", yani Melâmî âşıklar için bu elbette en büyük zenginlik olmaktadır. Artık onlar, asıl zenginliği, yani istiğnayı bulmuş, müstağni kalpleri ile gönül zenginliğine ulaşmış bulunmaktadır (Özavşar ve Erul/1 2020: 105):

*Yektâ-güher-i vahdete tâlib olup anlar
Enhâr gibi vâsıl-i ser-menzil-i yemdür
Sûretde gedâyân-i nemed-pûş-i melâmet
Ma'nâda selâtin-i melik-hayl ü haşemdür (Sâmi, trkbn9/III-3)*

Melâmet yolunun keçeli köleleri, şiir sanatının temelini oluşturan en ideal 'âşik' tipinin bir prototipi olarak görülmekte ve şiir geleneği icabınca padişahlar dâhil bütün şairlerce sofı tipine karşı riya kirinden arınmış bir kahraman olarak övgünün üst seviyelerine yüceltilebilmektedir. Fatih ve Kanunî gibi hükümdarların kendilerini şiirlerinde sürekli bu tip dervişler gibi tasavvur etmeleri, bu dervişlere ve onların bağlandığı dünya sultanlığını reddeden müstağni kişiliklerine karşı gösterdikleri ilgi ve rağbetlerin en çarpıcı göstergesi olmaktadır (Şentürk 2015: 146). 16. yüzyılın güçlü padişahı Muhibbi (ö. 1566) mahlaslı Kanunî; bu doğrultuda sahip olduğu saltanatın gücüne rağmen, dünya malının tamamen ödünç olduğunu belirtmekte, melâmetî müstağnilik hali ile sadece bâki kalacak olanın asıl sevgisini ümit etmektedir (Kehf, 18/45-46):

*Çünkü bu dünyâ metâ'idur kamu âriyyeti
Âdeme bir hurka bes tâc u kabâdan vaz gel (Muhibbî, g.150/1).*

İstanbul'u fethederek kendisini bütün Doğu ve Batı'nın padişahı ilan eden Avnî (ö. 1481) mahlaslı Fatih ise, dünyayı imar görevini dünya ehline uygun bulurken, bu konuda kendi payına düşenin "fakr"ı inşa etmek olduğunu belirtmektedir. İslamî istiğna hali de budur. Zenginlik mülkün asıl sahibi Allah'tan gelmekte, insan ise asıl muhtaç olarak O'ndan gelen nimetlere şükretmekle iktifa etmektedir (el-Fâtır, 35/15). Bu yetinme Melâmîlere istiğna mülkünün imarını hisse olarak pay etmekte, dünya sultanlığı yerine melâmet mülkünün sultanlığını ikame etmektedir. Çünkü onlar, dünyada asıl kalacak olanın Allah'ın rızası olduğunu kavramışlardır (İbrahim, 14/18):

Ehl-i [dehre] 'âlemüñ ma'müresin 'arz itseler

Ehl-i fakrun hissesine mülk-i istiğnâ düşer (Avnî, g. 13/6)

Melâmet mülkünün sultanlığında dünyanın mal mülk ve değerli kumaşına iltifat edilmemekte, gönül ehli olunmakta, alçakgönüllülük ve kanaat prensibi gönlü masivanın zengin, şatafatlı nesnelere kopararak asıl sahibine yönlendirmede etkili olmaktadır. Bu dervişçe sultanlık, Melâmî kutbu Sarban Ahmed'e göre (ö. 1545) Melâmî âşıklara dünya saltanatının atlas döşeli tahtını bayağı bir hırkaya ve değersiz bir şala değiştirebilecek müstağnilik verebilmektedir (Hadîd 57/20). Çünkü muhabbet yolunun yolcuları olarak onlara gönlü pak olmaktan daha faydalı bir şey yoktur (Ayçiçeği 2020: 35)²:

Mülkile mal u atlâsa mültefit olma Ahmedâ

Ehl-i dilin ri'âyeti pes bir abâ vü şâladur (Sarban Ahmed, g. 35/9)

Melâmî âşıklar, Nefî'ye göre (ö. 1635) bu alçakgönüllülükleriyle feleklere bile müstağni tavır koymuş, şan ve şöhret gibi dünyevî bağları melâmet mülkünün sultanı olarak koparıp atmışlardır. Çünkü Melâmî âşıklar bilmektedir ki ar ve namusu terk, benlik davasını ve ikiyüzlülüğü gidererek kişiyi ihlâsa erdirmekte ve böylece gerçek manada hürriyete ve sultanlığa kavuşturmaktadır (Eren 2016: 12):

Nefî yeter davâyı ko dünyâ ile kavğâyı ko

Eflâke istiğnâyı ko hâke yüzün sür lâcerem (Nefî, 15/36)

1.2. Gönül Tokluğuna Yönelen Müstağnilik

Melâmî âşıklıkta gönül tokluğu, müstağni bir kalple Hakk'a ulaşma amacı ve dünya malına değil helal rızkın gönülde bıraktığı hoşluğu arzulamada belirmektedir. Bu arzu, Allah'ın rızasını kazanma yolunda çaba

² Ayçiçeği, B. (2020). Hediyyetü'l-Müştâk (Hak Âşıklarına Rehber La'li-zâde Abdülbâkî). İstanbul: Ketebe Yayınevi. Bu eser Melâmîlik düşüncesi için büyük önem arz etmektedir.

gösterme, hayrını bile gönüllü yapma (Özavşar ve Erul/1 2020: 484), mevcut varlığına kanaat etme, başkasının elinde olana ümit bağlamama, yani tok gözlülükle davranıp gönlü tok halde yaşamaktır. Bu âşıklıkta maddî yokluk çekilmese de manevî fakirliğin olduğu bilinciyle hareket etme, ihtiyacını gizleyerek ne sadaka alan ne de sadaka veren kimse olma önem arz etmektedir (Özavşar ve Erul/1 2020: 490). Bu müstağni duruş, yani başını yücelten şeref ve izzet pâyesi ile Melâmî âşık, gösteriş içerir endişesiyle ibadetini bile ertelemekte, gönlünden kibri, nefisinden kötülüğü temizleyerek yerine Hak ve hakikate hizmet etmenin engin huzurunu koymaktadır. Bu durum, gönülden iyilik yapmanın huzuru ve inanmanın neşesi (Bakara, 2/183-185), başkalarına karşı son derece müşfik (Maide, 5/54), alçakgönüllü davranarak yücelme duygusu, incinseler de yaptıkları iyilikleri karşılıksız ifa ederek gönül incitmeme (Bakara, 2/176) ve Allah rızası denilen büyük serveti kazanmanın verdiği hoşnutlukta somutlaşmaktadır. Bu alçakgönüllü tavır, Fuzûlî'nin (ö. 1556) aşağıdaki beytindeki veciz ifadesiyle, gönül zenginliği, istiğna ve hoşgörü müşterekliği ile "fakr" ehlinin dünyaya karşı istiğnaî tavrında betimlenmektedir. Bu tavır Melâmî âşığı, Allah'a değil, dünyaya karşı istiğnaya yönelmektedir (Özavşar ve Erul/1 2020: 443):

Bana vermiş cihân kamu fakrın

N'ola etsem cihâna istiğnâ (Fuzûlî, K.21/17)

Melâmî âşıklar, gönül zenginliğini önceleyen düşünce ve inanç biçimleri ile dünya saltanatından feragat etmektedir. Muhibbî'nin (ö. 1566) aşağıdaki beytinde ifade ettiği gibi onlar, her şeyden müstağni olmanın gerekliliği etrafında bir kadeh şarap ile dünya saltanatının büyüklük alameti taç ve tahttan İbrahim Ethem gibi tereddüt etmeden bir çırpıda vazgeçebilmektedir. Bu vazgeçiş, melâmet mülkünün sultanı olmayı arzulayan ve dünya padişahlığına istiğna satma yönünde tavır takınan Melâmî âşıkların nefislerini masivadan sıyrıp Allah'a bağlama yolunda etkili olmaktadır. Pek çok klasik şairin duygu ve düşün dünyasında bu duygunun yer ettiğini görmek mümkündür:

Gâh olur meyhânelerde içerüz câm-ı şarâb

Hânkâh-ı ışk içinde gâh olur Edhemlerüz (Muhibbî, g.175/4)

Melâmet mülkünün sultanlığı, serviye tutkun bir üveyik kuşu misali şairin boynuna geçirilmiş bir melâmet ipi gibidir. Bu boyunduruk müstağni gönülde, Melâmî düşünceye tutkulu bir adanmışlık çerçevesinde kuvvetli bir bağlılık olarak belirmektedir. Bu duygu halesi, Melâmî düşünceye olan sempatik duruşta, üveyik kuşunun serviye olan tutkusu gibi biçimlenmektedir. Gelibolulu Âlî (ö. 1600), şad edilmiş müstağni gönlünde yer eden bu bağlılık

durumunu gönüllü olarak boynuna takmıştır ve bu gönüllü köleliği bir üveyik kuşunun serviye olan tutkunluğu gibi muhafaza etme kararlılığı taşımaktadır. Çünkü asıl sevgiliye olan muhtaçlıkta gönül, istiğna içerisinde doyunluk hissi yaşamaktadır:

Melâmet riştesi boynumda gūyā fāhte şād it

*Gerek öldür benim servüm kuluñam gerek āzād it (Gelibolulu Âlî, g.
119/1)*

1.3. İstiğna Mülküne Adanmışlığın Timsali: Melamete Gönüllü Tutsaklıktan Melâmet Hükümranlığına Doğru Yönelme

Melâmî âşıklık, müstağni bir kalple istiğna mülkü melâmete yönelmeyi arzulayan bir tavrın simgesidir. Bu istiğnaî yolculuk, Melâmîlik düşüncesinde “kutb” denilen ve Melâmîleri gönlü olgunlaştıran sohbet halkasına dâhil ederken dışlayıcı değil, kapsayıcı; damgalayıcı değil, kabullenici (Alşan 2011: 70; Sevimli 2020b: 883) bir anlayışla davranan kalbe bakıcıların müstağni seyri ile benzeşmektedir. İstiğnaî bir itibarsızlık olan bu duygu Melâmî âşıkları, kendi kendine yeten, başkalarından rızık dilenmekten alıkoyan bir melâmet mekanizmasının içerisinde dâhil etmiştir. Onlar, dünya malını dışlayan, aza kanaat ederek günlerce bir lokma bir hırka yaşayan züht dervişleri gibi olmasalar da cimrilik edene, malını Allah yolunda infâk etmeyene Allah’ın rızkını esirgeyeceğinin bilinciyle hareket eden cömert gönül erleri olmuşlardır (Özavşar ve Erul/2 2020: 15). Bu manevi duygu onların fütüvvetle olan bağları gereği koyu bir taassubu değil, kardeşliği, yardımlaşmayı, halk içinde kimseye muhtaç olmadan Hakça yaşamı idame ettirmeyi önceleyen felsefî düşüncelerinde somutlaşmıştır. Bu düşünce, Rabbin ihsanı ile yetinerek, kimsenin malında gözü olmamayı içeren tok gözlülükte, yani melâmî mükâfatta karşılığını bulmuştur. Bu olgunluk, at üzerindeyken bile yere düşen kamçısını o kimseye vermemeyi ilke edinen bir manevi emrin bilinci üzerinden müstağni gönlüne bağlanmaktadır (Özavşar ve Erul/2 2020: 486). Klasik âşık, Melâmî âşıklıktan aldığı bu manevi esinle asıl sevgilinin kapısında dilenci olmayı yeğlemiş, bu Melâmî mecnunluk halii caize olarak ona zahidin dünya malına müştaklığı yerine Allah’ın rızasını bağışlamıştır. Dünya saltanatına ve selametine Allah’ın rızasını yeğleyen bu müstağni duruş zahidin dünya selametinin aracı olarak üzerine bürüdüğü cübbeyi, tacı ve hırkayı yakmayı öngörmüştür. “*Melâmet hırkası riyâdan arınmış bir gönle yakışmaktadır*” (Sevimli 2020b: 884) şiarıyla onlar, ihlas düşmanları olarak beliren hilat ve ipekli giysilerden arınarak, müstağni bir kalple asıl selamet yurdu addettikleri melâmet mülküne doğru yol almaktadır. Bu yolculuk, kendi emeğiyle geçinme, izzet ve şerefini koruma ülküsünün

ışığında ve Peygamber ahlakının emrettiği şekilde kendi ipiyle, kendi odununu taşıyıp satarak maişetini temin etmenin başı yüceliği üzerinde yükselmektedir (Özavşar ve Erul/1 2020: 492). Melâmî âşıklıkta süregelen bu yolculuk âşığı, ruhsal açıdan dünya saltanatından ve padişahlığından üstün konuma yükseltmiştir. Bu; istiğnaî adanmışlık, melâmete gönüllü tutsaklıktan, istiğna mülkü melâmet yurduna doğru yol almayı ve oraya hükümran olmayı gerektiren bir duygu durumunun eşliğinde yükselmektedir. Melâmî'nin her uzvunda etkisini gösterir tarzda şekillenen bu gönüllü tutsaklık, sarhoşların halkın nezdinde kınanıp, yerilmesi, makbul sayılmaması ile eşdeğer bir durum değil, Kâtipzâde Sâkıb'ın (ö. 1616-17) aşağıdaki ifadeleriyle hemen her ayağa melâmet ipinin takılması ile benzeşen bir tavrın ortaya çıkması halidir. Beytin manası, gönülde konuklayan muhtaçsızlık hissini, asıl sevgiliye giden rabıta, yani Melâmî düşünceye olan tutsaklık ile birleştirmektedir:

Mezmûm-ı halk bâde-güsârân degül hemân

Ser-rişte-i melâmeti her pâya takdılar (Katibzade Sâkıb, g.99/2)

Melâmî âşıklar, bu melâmet tutsaklığı ile nefislerini alçaltmış, kula kul olma duygusunu alaşağı ederek Allah'a boyun eğme mekanizması eşliğinde bir servi gibi başlarını yüceltmişlerdir. Fütüvvetten kaynaklanan bu müstağni tavrı, onların kulluğu red, efendiliği dışlama anlayışının yansıması olarak görmek gerekmektedir (Bakara, 2/21). Gelibolulu Âlî (ö. 1600) aşağıdaki beytinde bu melâmî anlayışı, yani istiğnanın çerçevelediği dışlanmışlık ve alçakgönüllülük hissini resmetmektedir:

Melâmet itme beni serv-i ser-bülendümi gör

Bil evvelâ kime kul olduğum efendümi gör (Gelibolulu Âlî, g. 444/1)

Melâmî âşıkların müstağni bir kalple melâmet mülküne yaptıkları fetih, Fuzûlî'nin (ö. 1556) aşağıdaki beytinde ifade ettiği gibi, vahşi hayvanların askerlerinin padişahı olan Mecnun'un çölde giriştiği fetihten daha üstündür. Bu üstünlükte Melâmî mülkün sultanı olan âşık, melâmette ün yapmış Mecnun'u bile tahtından edecek kudrete sahip olabilmiştir. Bu müstağni hükümranlık, dünya rahatlığını, yani selâmeti melâmet yurduna terk edecek eşikte durmaktadır:

Mecnun ki pâhşâh-i sipâh-i vühuş idi

Ben tek musahhar etmedi mülk-i melâmeti (Fuzûlî, g. 601/3)

Dert illerine hükümdarlık eden Melâmî âşıklar; bu melâmet mülkünü has arazi olarak kendine mal etmiş, ona ait olan namus şehrini ise bir fazlalık olarak bir tarafa bırakmıştır. Gelibolulu Âlî'nin (ö. 1600) aşağıdaki beytinde melâmet mülkünden kendisine ayrılan has dirliği alıp, namus şehrini bir fazlalık olarak geride bıraktığı anlayış, namus, haya ve şöhret gibi bağları

elinin tersiyle iterek kınanmayı Allah'ın rızasına ulaşmada mihenk kabul eden Melâmî âşıkların istiğnâ anlayışına karşılık gelir halde sunulmaktadır. Bu sunum, dünya sultanlığının has mülklerini değil, melâmet mülkünün has dirliklerini tercihi gerekli kılmaktadır. Namus şehrinden rüsva pazarına doğru yönelen bu yolculuğa kınanma olgusu eşlik etmekte, yolun rehberi ise gönül doygunluğu, yani istiğna olmaktadır. Çünkü bu müstağni hal onları ancak Allah'ın rızası ile felaha ulaştıracaktır (Rum, 30/38):

Benem derd illeriniñ mîr-i mîrân-ı serefrâzı

Melâmet mülki hâssum şehri-i nâmûs anun efrâzı (Gelibolulu Âlî, g. 1441/1)

Melâmet mülkünün sultanları, elbette sınırsız bir askere de sahip olmalıdır. Bu sınırsızlık, asla çoğunluklarıyla övünmeyen Melâmî âşıkların nazarında nicel değil nitel bir nitelik arz etmektedir. Çünkü böyle bir övünç onların hem Melâmî yolun sultanlığına olan inançlarına hem de diğerkâmlık ve hoşgörü ile kurdukları şöhret ve ünden arınmış müstağni duruşlarına halel getirmektedir. Ravzî'nin (ö. 1600) aşağıdaki beytinde beyan ettiği gibi, onlar dünyanın dört bucağında mekânsızlığı hüner bilen kimseler olmuşlardır. Onların bu düşüncesi dünyayı terk değil, “*şehr-i melâmet*” içerisinde halka birlikte dürüstçe kendi mesleklerini icra ederek yaşamak şeklinde kendini göstermiştir. Bu durum Ravzî'de (ö. 1600) cesur âşıkların dünya malına olan meyillerinden geçerek, bir hüner olarak melâmet şehrini elde ettikleri mekânsızlık duygusu ile betimlenmektedir. Ezel bezminde verilen ikrar gibi, bu duygu Melâmî âşıkları dünya arsasında mekânsız kılarken, asıl vatana olan özlemlerini sürdürmelerinde etkin olmaktadır (Araf, 7/172):

Geçüp hep bî rub '-ı meskûndan hüner bî-mesken olmakdur

Mekânı 'âşık-ı -dilleriñ şehri-i melâmetdür (Edincikli Ravzî, g.211/2)

Mekânsızlık duygusuyla Melâmî âşıklar, iki cihan ötesi melâmet şehrinin ütöpik iklimini solumakta, Nigârî'nin (ö. 1885) aşağıdaki beytinde ifade ettiği gibi bu büyük dünyanın tarifi dile sığmayan sınırlarında gezinmektedir. Bu gezinti esnasında emeller ütöpik âlemlerde gezinirken, güzel, dürüst ve Allah rızası gözetilerek yaşama düşüncesinin her zaman mümkün olabileceği düşüncesi müstağnilik hissi çerçevesinde zihinleri meşgul eder hale gelmektedir. Bu fikirsel seyir; kendi sultanlığını kurmakta kararlı Melâmî âşıkları asıl sevgili dışındaki maddi unsurlara bigâne kılmıştır denilebilir:

Benzemez 'âlem-i kevneyne melâmet şehri

Sıgmaz evsâfi dile ol ne büyük 'âlem imiş (Nigârî, g.334/6)

Bu mesken virâne olsa da, ikiyüzlülük dergâhının müdavimi zahit karşısında melâmet şehrinde mamur edilen aşk binası ile dimdik durmaktadır. Bu viranede mekânsızlık duygusu Üsküdarlı Âşkî'nin (ö. 1574) aşağıdaki beytindeki ifadesiyle âşıklar için “cây-ı âbâd” hükmünü elde edebilmektedir. Melâmî âşıkların sultanlığını yaptığı bu mutlu ve şen yuva, onların huzur köşesi, melâmetle kurdukları esenlikli bir müstağni mekâna dönüşmektedir:

Zâhidâ ehl-i melâmet meskeni virânedür

İşk ile ma'mûr olanlar cây-i âbâd istemez (Üsküdarlı Aşkî, g. 174/3)

Meskeni virane olan Melâmî âşıklar, fena mahallesini mesken tutmakta, kınanmanın doğal halini kendi kişiliklerinde bulmaktadırlar (Maide, 112/54). Celilî'nin (ö.1566-67) aşağıdaki ifadesiyle Melâmî âşıklar, mekânsızlığı arzulayıp kınanmayı bu ortamda doğal karşılamakta, “kuy-ı fenâ”yı gönül menzili olarak orada kabullenmektedir. Bu kabulleniş, bir baykuşun viraneyi yuva yapması ve orayı mekân tutması gibi yıkık mekânsızlığı müşahede etmektedir. Nefsi arındırmada etkili olan bu virane ikameti, gönlü arındırarak müstağnilikle Allah'a bağlamada etkili olmaktadır:

Taň degül ger olsa ey dil menzilün kûy-ı fenâ

Kim melâmet cugdusun virânedür yirün senün (Celilî, g. 200/2)

Viraneleri mesken tutan sadece baykuş değildir. Bu yıkık meskenler ejderhaların çevresinde konakladığı ve uyuduğu değerli hazineleri de saklamaktadır. Fuzûlî (ö. 1556) aşağıdaki beytinde kendini melâmet mücevherinin hazinesi, zincirli delileri/âşıkları hazineyi bekleyen ejderhalar olarak görmüştür. Burada viranenin sadık bekçisi ejderhanın kıvrılıp yatan şekli ile Melâmî âşıkların bağlılık sembolü olarak taktıkları delilik zinciri biçimsel açıdan birleşmektedir. Melâmî âşıklar başka istiğna şekillerine ruh dünyalarını kapamışlar, bu deliliği, yani melâmeti zenginlik olarak görmüşlerdir:

Ey Fuzûlî ben melâmet gevherinin genciyim

Ejderhâdır kim yatar çevremde zencîr-i cünun (Fuzûlî, g. 49/7)

Nigârî'de (ö. 1885) ise sınırları belirsiz melâmet yurdu, güzelliğe aşına bir bülbülün melâmet yuvası niteliğini taşıyabilmektedir. Bu yuvada bülbül bile ayrılığın ateşine alışmış, içindeki aşk ateşinin verdiği haletle tutuşmuştur. Bülbülü tutuşturup yakan ateş, gönlündeki sırrı açığa vuramayan, halini halka arz edemeyen ve bu duygu ile halkın kendisine olan ilgisini ve sempatisini savuşturan bir Melâmî âşığın müstağni yolculuğunu anımsatmaktadır. Melâmî âşıklar, bu yolda ayıplanmayı göze almış, Allah'la aralarındaki muhabbete halel gelmemesi için bülbül gibi *melâmet âşiyânlı*

mekânlarına çekilmiş, nefsini horlayıp gönüllerini arındırmak için asıl sevgilinin *nâr-ı hicrânı* ile tutuşmayı görev bilmişlerdir:

Alışmış nâr-ı hicrânın tutuşmuş âteş-i hâlin

Melâmet âşiyânlu ey melâhat âşinâ bülbül (Nigârî, g.439/10)

Ayrılık ateşinin yürekte harlanması; âşığın melâmetî ızdırapla dolu tenini melâmet çölünde bir toz bulutu, bir hortum ya da kasırğa gibi içine almaktadır. Bu melâmetî kasırğa; Celilî'ye (ö. 1566-67) aşağıdaki beytinde ifade ettiği gibi bir huzursuzluk değil, gönül huzuru, bir ferahlık hissi vermiştir. Şair, her ne kadar sevgiliden ayrılmış ise de her vuslatın sonunda bir ayrılık getireceğini bildiği için hicranın verdiği huzura bir Melâmî mesnet gibi tutunmuştur. Çünkü bu Melâmî mesnet şair için müstağni bir bağlılık, aşk yolunda pişme, olgunlaşma ve gönlünü her şeyden arındırarak Allah'a bağlamanın aracı olmuştur. Bu duruşla Melâmî âşık, hem asıl menzil olan Allah'ı yüceltmekte hem de Allah'ın emirlerine uyduğu için Allah da onu aziz kılmaktadır (Özavşar ve Erul/3 2020: 151):

Ten-i pür-gerd-i gam deşt-i melâmet girdbâdudur

Hevâdâr -ı dil-ârâmum egerçi cândan ayrıldum (Celilî, g. 277/3)

2. İstiğna Yolculuğu/Selâmetin Melâmete İkâmesi

Melâmî âşıklar, gönlü arındırarak Allah'tan gayrı her şeye muhtaçsızlığa sürüklerken, düştükleri melâmet çölünde gam kasırgasına maruz kaldığı intibai ile hareket etmektedirler. Bu melâmet çölü, onlar için varlıklarını mülkün asıl sahibi Allah'a adadıkları ve halkın ilgi ve teveccühünden uzaklaştıkları bir yer olarak mekânsızlık imajının kıyısında konumlanmaktadır. Burada artık Allah'ın rızasından gayrı tutunacak bir mesnet bulunmamaktadır. Bu nedenle bu mekânsızlık haline *istiğnâî mekânsızlık* demek melâmetî yolun incelikleri düşünüldüğünde manidar kalmaktadır. Bu yolda Allah'a uzanan eller kendisinden başka kimseye muhtaç olmamayı dilemekte, helal kazanca yönelip haramdan geri durmaya olan ıkrarını kararlılık ile dillendirmektedir (Özavşar ve Erul/3 2020: 84). Sınırları bile belli olmayan bu istiğna mülkünün mekânsızlık imajında Melâmî âşıkların tek sığınağı, melâmet köşesi, sırdaşı ise dert ve mihnet; yani bu yolda yaşadıkları ayıplanma ve kınanma olmaktadır. Bu duygu durumunda, bazı dervişlerin züht hayatı doğrultusunda dünyayı yemeden içmeden sürekli ibadetle geçirme şeklinde algıladıkları terk-i dünyâ fikri bulunmamaktadır. Bu fikir, bir yaşantı olarak dünyadan elini çekmek düşüncesi ile Kalenderî dervişlerin dünyaya lakayt ve bigâne duruşlarında yer etmiştir. (Sevimli 2020/1: 52). Melâmîler ise, bu tür bir yaşantıyı benimsememişlerdir. Onların terk fikrini dünyadan ve nimetlerinden soyutlanmak şeklinde değil; emeğiyle

geçinme, kimseye muhtaç olmama, başkalarını da kendisine muhtaç kılmama yönünde olmuştur. Bu durum fakirliğin övülüp, zenginliğin yerilmesi bağlamında olmamış, bilakis hiç kimsenin birbirine muhtaç olmadığı ya da olmayacağı bir *toplumsal istiğnay*ı gerektirmiştir. Bu duygu; fütüvvet ahlakı doğrultusunda Melâmîlerin ihtiyaç sahiplerine ve muhtaçlara yardım elini uzatma, Allah'ın emrettiği iyilikleri yapma (Nahl, 16/90) ve asla ümit tüccarlığı yapmama hususundaki müstağni tavırlarına karşılık gelmektedir (Sevimli 2020b: 875).

Melâmî âşıkların inziva köşesi, selâmet ehli zahidin selamının dahi alınmadığı bir mekânsal iklimde bulunmaktadır. Çünkü bu mekân, Hecrî'nin (ö. 1557) aşağıdaki beytinde ifade ettiği gibi Melâmî âşıkların kendi kötülüklerini lanse ederek ve iyiliklerine zırh öreerek, gönlünü arındırdıkları bir inziva köşesi olmaktadır. Bu tecritte, Allah'ın rızası riyakâr kimsenin selamına galebe çalmakta, nefis müstağni halde melâmet köşesinde durulmaktadır. Burada gönül toktur ve durulan nefsin sahibi beşere muhtaçsızlık içerisinde müstağnidir. Çünkü melâmeti selâmete tercih etmiştir. Melâmî âşik bilmektedir ki bu sayede Allah'ın mükâfatı olan emin bir mekâna kavuşabilecektir (İsra, 17/18):

Refiküm derd ü mihnet menzilüm künc-i melâmetdür

Selâmum yokdurur anuñıla ehl-i selâmetdür (Hecrî, g.43/1)

Bir hüner olarak istiğnâi mekânsızlığı, nitel bir bakış açısıyla kabul eden Melâmî âşıklar; melâmet mülkünü kuşatan ve ah sancağını çeken sayısız gözyaşı askerlerine başkomutanlık etmekte, böylece nitel bir çoğunluğun hükümranlığını melâmet ile elde etmektedir. Şair Vusûlî (ö. 1543), aşağıdaki beytinde bu durumu melâmet mülkünde icra edilen bir savaş sahnesi içinde göstermeye çalışmakta, ah sancağını çeken gözü yaşlı âşıkların sayısını melâmet mülkünü kuşatan yıldız sürüsü gibi askere benzetmektedir. Bu teşbihte aşk uğruna çekilen cefalar ve sıkıntılar yüzünden kınanan ve bu kınanmayı ödül sayan âşıkların içinde bulunduğu ruh hali ile melâmeti düşünceye olan duygudaşlıkları bir nevi örtüşmektedir. Gözyaşı seli gönlü arındırması ve asıl sevgiliye bağlaması ile müstağni bir duygu durumunun sevinç ve hoşnutluk gözyaşlarına işaret etmektedir (Özavşar ve Erul/1 2020: 430):

Livâ'-i âhı çekdik 'asker-i eşkün hisâbı yok

Bugün mülk-i melâmetde şeh-i encüm-sipâhuz biz (Vusûlî, g.67/4)

Melâmet ülkesine sultan olan Melâmî âşıklar, başına sadece ah ile işlenmiş sancağı değil, tortu dolu şarap testisini de takmaktadır. Harabatın köşesinde yılanmış halde bulunan bu testi ile Melâmî âşıklar, Hayâlî 'nin (ö.

1557) aşağıdaki ifadeleriyle melâmet ülkesine sultan olmakta, bu testiği “*tâcdâr bir mâlik*” gibi baş üzerinde taşımaktadır. Şarap testisinin manevi anlamda başa taç yapıldığı gurur dolu tabloda, sanki harabat gibi virane mamur bir ülkeye dönüşmekte, ilahî esrikliğin gönül parlatan ışıltısı baştaki sultanlık tacının parıltısını vermektedir. Çünkü bu manevi parıltı Allah aşkı ile esriyen Melâmî âşıkları masivadan koparıp O’ndan gayrı hiç kimseye muhtaç olmadıkları bir istiğna halinin içerisinde tutmaktadır:

Sifâl-i dürd-alûdun harabâtun alub başa

Melâmet kışverine malik olmuş tâc-dârem ben (Hayâlî, g.20/3)

Melâmî âşıklar, mamur ettikleri melâmet ülkesinde sultanlık yaparken gözyaşı askerlerini yoldaş edinmektedir. Bu yoldaşlarla Melâmî âşıklar; Sehâbî’nin (ö. 1564) de vurguladığı gibi ah sancağını kaldırıp melâmet ülkesini zapt etmekte, fethettiği bu ülkenin emiri olmaktadır. Bu konuda takınılan gururlu bakış, Melâmî düşüncede de yer eden müstağni duruşu ifade edecek niteliklere sahiptir. Çünkü bu hâletle âşık, kendi kendine yetme duygusunu elde etmiştir. Gözü ve gönlü toktur. Artık ne iradesinde zayıflık ne de gönlünde bulanıklık vardır. Halka karşı müstağni Hakk’a karşı itaatkârdır. (<https://gencdergisi.com/4779-bar-olma-yar-ol.html> (Erişim 28 Ocak 2018).

Livâ-yı âhı kaldurdum sirişkünden çeküp ‘asker

Melâmet kışverin zabt eyledüm ya ‘nî emîr oldum (Sehâbî, g. 270/4)

Bu gururlu muhtaçsızlık, Melâmet ülkesine sultan olan Melâmî âşıkları riya askerleriyle amansız bir mücadeleye sürükleyecektir. Bu nedenle Melâmî âşıklar, Beyânî’nin (ö. 1577) aşağıya verdiği ifadeleriyle melâmet serhatlerinde riya askerlerinin safını yarıp onları mağlup eden muzaffer bir Rüstem gibi davranmaktadır. Zahit gibi, riyayı kendine sancak edinmiş selametli kimselerin melâmet yurdunun Rüstemleri olan riyanın muzaffer savaşıları Melâmî âşıkları alt etmesi elbette mümkün görünmemektedir. Beyânî, bu söylemle Melâmî âşıkların riyayı düşman bilen kişiliklerinde klasik şairlerin zahide olan tepkilerinin temel nedenlerini sıralamakta gibidir. Klasik şairlerin, Melâmî düşünceye sempatik tavırları da selâmeti melâmete terk ettikleri bu müstağni tepkisel duruşta belirlemektedir:

Ser-hadd-i melâmetde añılsak n’ola zâhid

Biz saf-şiken-i ceş-i riyâ Rüstem-i bûmuz (Beyânî, g. 329/3)

Melâmî âşıkların nazarında melâmet mülkünün şahlığı, Nigârî’nin (ö. 1885) aşağıdaki beytinde ifade ettiği gibi *velâyet mülkini zapt etmekle* eşdeğerdir. Şair, o mülkün hâkimi olarak zevk ü safâ içinde yaşarken, zahit de bir dilenci konumuna düşebilmektedir. Burada Melâmî âşıkların velayet mülkünü zapt ederek sürdürdüğü sultanlık, aşk karşısında tahtını uzun süre

elde tutamayan bir hükümdarı bir köleye dahi dönüştürebilmektedir. Melâmî âşıklar, kendi gönüllerinde kurdukları melâmet sultanlığını tok gönüllülükleriyle başkalarına dayatma, kendi fikirlerini benimsetme aracı olarak kullanmamışlar, sultanlıklarının altında muhtaçlık gizleyerek yaşamayı yeğlemişlerdir. Onların nazarında zevk ü safâ desenli sofraların, bir derviş sofrasından farkı kalmamaktadır. Onlar “fakır” denilen manevi zenginliği, zahidin maddî servetine tercih etmişlerdir. Böylece onlar, halkın elinde olandan yüz çevirip, maddî dünyaya aşırı bir şekilde bağlanılmaması gerektiğini kavramıştır. Bu kavrayış, zahidin gösteriş icabı tatbik ettiği zühtte yer alan dünyanın ve nimetlerinin terkedilmesi, inzivaya çekilmesi manasını taşımamış, tersine tok gözlülüğe ve gönül zenginliğine, yani müstağni duruşa işaret etmiştir (Sancaklı 2001: 336):

Velâyet mülkini zabt eylemiş zevk u safâ eyler

Melâmet şâhidir ammâ ki zâhirde gedâ 'âşık (Nigârî, K.Baiye/39)

Ele geçirilen melâmet mülkünün sultanlığı, Nigârî'nin (ö. 1885) yukarıdaki ifadeleriyle “*gedâhğa*” dönüşmeye meyilli olsa da, bu hükümranlığın devam etmesi bir gereklilik olmaktadır. Çünkü zenginlik her halükârda insanı bağlandığı bazı manevi değerlerden koparabilmektedir (Sancaklı 2001: 337). Bunun için de sultanlık alameti olarak taht ve taç dışında tuğ ve otağa da ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak bu tuğ; Melâmî bir şair olan Hayâlî'nin (ö. 1557) aşağıdaki beytinde ifade ettiği gibi şairin başındaki karışık bir tutam saç, görkemli otağı ise vücuduna bir yiğitlik göstergesi olarak işlediği taze aşk yaraları olmaktadır. Hayâlî, bu otağ gibi yaralar ve sancak gibi yükselttiği karışık bir tutam saçla Melâmî olarak melâmet ülkesinde sultanlığını ilan etmektedir. Çünkü bunlar, melâmet ülkesinin tahtına oturmak ve hükümran olmak için yeterli olan sultanlık alametleridir. Hayâlî, bunu Kalenderî dervişlerin vücutlarına yaktıkları dağ denilen derin yaralara teşbih etmektedir. Bu dağ yakma imgesini, “16. yüzyıl klasik Türk şiirinde pek çok şair âşıklık niteliğinin ıstıraplı övünç vesikası gibi betimlemiştir (Sevimli 2020/1: 44)”:

Başumda mûy-ı julide temümde tâze dâgum var

Melâmet mülkünün sultâniyem tugum otagum var (Hayâlî, g.123/1)

Melâmî istiğnaî mekânsızlık halinde selâmet ehli zahidin takındığı kibir ve büyüklenme değil, Melâmetten kaynaklanan müstağni ve alçakgönüllü duruş bulunmaktadır. Bu *şöhretsiz hükümranlığın* tescilinde vücutta otağ gibi yükselen yaralar, melâmet meydanında öldürücü bir etki yapan ve Melâmî yolun temel felsefesi olan “*kınanma*” ile sultanlık nişanesi olarak pekiştirilmektedir. Elbette sultanlığın devamı ve ilanı için sikkelerin de

bastırılması gerekmektedir. Bu sikkeleri Melâmî âşıklar, *muhabbet şahlarının sikkesi* gibi şöhetsizliğin, şanı değersiz görmenin belirtisi olarak vücutlarında bir melâmet yarası gibi altınla mühürlemişlerdir. Azmizade Hâletî (ö. 1631); aşağıdaki beytinde bu değerli melâmet mührünü, vücuduna işlediği melâmet yaraları ile sultanlığını ilan eden şöhetsiz hükümdarların; yani Melâmî âşıkların Melâmî düşünceye olan sempatisi doğrultusunda yüceltmıştır. Melâmî âşıklar, ilan ettikleri sultanlığı melâmet nişanı sikkelerle pekiştirirken, bu güçlerini asla başkalarının üzerinde bir otorite ve hükmetme vesilesi olarak kullanmamışlardır. Onlar, Allah'ın nazarında temizlenip yüceltmeyi arzulamışlardır. Melâmî âşıklar, Allah'ın bu konuda bir hurma çekirdeğindeki iplikciği ayırt edecek kudrete sahip olduğunu tok gönüllerinde duyumsayabilmektedir (Nisa, 4/49):

Olmaz bana hiç dâg-ı melâmet gibi altun

Bî-nâm gerek sikke-i şâhân-ı mahabbet (Azmizade Hâletî, g.91/2)

Melâmet ehli, aşk rüsvası olarak kendine emin bir mekân hazırlamıştır. Bu mekânda selâmet yurdunun gaileleri yerine Allah korkusu ikâme edilmiştir. Korkudan uzak yaşadığı bu mekânda Melâmî âşıklar, namus ve şöhet gibi seküler bir metaı yağmalayarak Allah yolundan dönmeyeceklerini ispatlamışlardır. Denilebilir ki bu ispat, şöhet mülkünün çapulcusu olan Melâmî âşıkları melâmet mülkünün sahibi yapmış, bu uğurda gösterilen yiğitliğin mükâfatı onlar için Allah'ın rızası olmuştur. Nesîmî'nin “senden dönmezem” redifli gazeline nazire olarak yazdığı manzumesinin aşağıdaki beytinde Sutûrî (ö. 1828?), melâmet ehli olarak bu yoldan dönmeyeceğini, ölümün bile kendisini bu yoldan alıkoyamayacağını kuvvetle vurgulayarak ifade etmiş, bu ifadeyi “senden dönmezem³” hitabıyla adeta mühürlemiştir. Bu mühürleyici hitapta istiğna gelip kalplere yerleşmekte, geriye Allah yolunda yürümenin huzuru kalmaktadır (Nisa, 4/100):

Ben melâmet ehliyüm rüsvây-ı 'aşk oldum bugün

İtmişüm nâmus u nengi gâret senden dönmezem (Sutûrî, g.336/6)

Melâmî yolun aşk ile ispatlanan dönülmezlik rüştü ile melâmet dağlarının kaplamı ya da gam sahrasının aslanı gibi gururlu bir şekilde gezmek elzem hale gelmektedir. Ancak bu gururlu tavır asla bir üstünlük vesilesi, başkalarının üzerinde güç gösterisi olarak Melâmî düşüncede yer etmemiştir. Melâmî tip, haklı olarak elde ettiği bu payeye nefsi ile giriştiği yoğun

³ Bu gazel ile ilgili ayrıntılı bir çalışma için bakınız (Gündüz E. ve Seviml, E. (2016). “Nesîmî'nin ‘Senden Dönmezem’ Redifli Gazeline Estetik Bir Yaklaşım”. SEFAD, 36, 97-124).

mücadele ile ulaşmıştır. Bu yolda Hayâlî Bey'in deyimiyle “*cism-i zerdî*” ile dolaşmaktadır. Çünkü kibirle ve büyüklenme ile dolaşanların asıl sevgili olan Allah tarafından sevlmeyeceğine mütağnî bir kalp ile inanmış haldedir (İsra, 17/37; Lokman, 31/18). Melâmî âşık, kibirle dolaşarak zalimler mesabesinde konumlanmaktan kendini koruyan kimsedir (Özavşar ve Erul/2 2020: 52). Bu nedenle Melâmî âşıklar, melâmet mülkünün sultanı olarak bu yolda karşılaştıkları kınanma ve dışlanmışlıkların nedenleri olarak sararmış, incelmış bir vücudu mükâfat olarak elde etekte ve bunun haklı gururunu yaşamaktadır:

Cism-i zerdüm le gehi deşt-i gamun arslanıyem

Daglarla geh melâmet kûhunun kaplanıyem (Hayâlî, g.34/1)

Nigârî (ö. 1885) ise melâmet mülkünün sultanlığında aşk bayrağını “en’el-hak” sözünün mucidi Mansur gibi taşımakta, elde ettiği hükümranlığını adeta bütün dünyaya ilan etmektedir. Hükümranlığın kavga gürültü olmadan gerçekleşmesi, sanırız Melâmî âşıkların incinse de kınanıp hor görülse de başkasını incitmeme ve başkasını kusurlu görmeme, her şeyi nefisinden bilme anlayışındaki müstağni tutumlarında somutlaşmaktadır. Nigârî aşk bayrağını melâmet şehrinde sultanlık tahtına oturarak Mansurvarî bir dirençle taşımakta, darağacına çekilse de melâmet yolundan dönmeyeceğini kuvvetle vurgulamaktadır. Bu vurguda vazgeçilmezliği çarmla gererek perçinleyen Hallac-ı Mansur’un dirençli kişiliği, Melâmî âşıklar gibi melâmet sultanlığına soyunan Nigârî’nin (ö. 1885) âşıklık kimliğiyle örtüşmektedir. Burada Mansur’un tok gönüllülüğü ile taşıdığı aşk bayrağı gibi, selâmetten kopuşun simgesi melâmet sultanlığı göndere çekilmektedir. Beyitte ayrıca “*bî-cedel*” ifadesi, sükûnet ve dinginliği kendine ilke edinen Melâmî âşıkların sakince devam eden yaşamına gönderme yaparcasına kullanılmaktadır. Melâmî âşıklar, yaşamlarında pek çok sorun yaşasalar da halk içindeki sakin ve vakur tavırlarını devam ettirmişlerdir. Bu müstağni tavırla onlar, halk içinde kötü lanse edilseler de Hak katında makbul kullar olarak hürmetle anılmışlardır. Melâmîler, bu tavırlarıyla selamete ulaşmış, karanlıktan aydınlığa doğru yürümüşlerdir (Maide, 5/16):

Ey Nigârî ben melâmet mülkünün sultânıyam

Böyle ki Mansûrdur bayrak-ı ‘aşkı bî-cedel (Nigârî, g.435/9)

Kendi gönül ülkesinde nefisine karşı hükümrân olmanın ve dünyayı kibirsiz seyretmenin şekli olan Melâmî düşünce, fütüvvet ile yoğrulmuş bir yapı arz etmektedir. Bu felsefeye bağlı olan kimseler, aynı zamanda Melâmîliğe bağlanan kimseler olarak “nefsini terbiye için birçok adap ve erkâna saygı göstermek, nefisini inkâr edercesine ezmek, bütün beşeri

gururunu yok etmek, içindeki riya izlerini kökünden silip süpürmek zorundadır (Harmancı 2011: 120)”. İşte böyle bir Melâmî, cömertlik kapısında durup, mürüvvet kapısı olarak meyhane köşesini gösteren bir rehberliğe soyunabilmektedir. Çünkü bu yol, Melâmî âşıkların temizleyerek gönüllerini arındırdıkları meyhane köşesini temiz ve emin bir müstağni mekâna dönüştürebilmektedir. Şeyhî (ö. 1431), aşağıdaki betinde “*kerem bâbindan meyhane küncüne*” dönüş yaparken, Melâmî âşıkların gönül sultanlığını imar etmek için kullandıkları Melâmî düşüncenin fütüvvete evrilen mürüvvet odaklı düşüncelerine de gönderme yapmaktadır. Bu mürüvvet, herkesi hoşgörü ikliminde değerlendirmeyi, nefis denilen putu kırarak başkasına karşı üstün olmayı değil, başkasına hizmet etmeyi ilke edinen (Alşan 2012: 96) melâmet mülkünün müstağni sultanlığını öngörmektedir. Bu sultanlık *iki kaş arasında olan* nefis düşmanını yenerek fütüvvetten kaynaklanan gönül tokluğunu, yani istiğnayı kalbe yerleştirebilecektir:

Kanı bir ehl-i fütüvvetki kerem bâbindan

Göstere meykede küncünde mürüvvet kapısın (Şeyhî, g.138/4)

Melâmî âşıklar, melâmet mülkünde her şeyden müstağni kişilikleriyle var olma ve tutunma savaşı vermişler, hizmet gördüren değil hizmet gören birer hizmet eri olmuşlardır. Bu hizmet aşkı onların yardımlaşma ve kibirden arındırılmışlıkla bütünleşen istiğna düşüncesine karşılık gelmektedir. Bu doğrultuda baktığımızda klasik şiirdeki rint-zahit çekişmesinin temelinde de selamet-melâmet ayrımının yattığı görülmektedir. Melâmetîler, hallerini selamet ehlinde melâmet perdesi arkasına alarak gizlemişlerdir (Kedkeni 1387: 107-108). Bu gizleme tavrı, zahidin gösteriş kokan ibadetlerini halka sergilemede gösterdiği riyakârlığın tepkisel akisleri olmuş, Hakça kazanmak ve emeğiyle geçinmek yerine birilerine yaslanıp menfaat elde etme amacı güden zahidin menfaatperest tutumunun karşısında konumlanmışlardır. Böylece klasik şiir selamet-melâmet tezadı doğrultusunda istiğnayı da içeren zengin bir literatür kazanmıştır. Bu tepki aşktan kaynaklanmakta Yunus’a göre (ö. 1328?) bu aşk; bağlısının Melâmî olmasını gerektirmekte, bu gereklilik her âşığın başına gelen bir olgu olarak tam yerli yerine oturmuştur. Âşığın bundan kaçınması mümkün görünmemektedir. Çünkü âşık bu yolda, selameti unutmuş, melâmeti selametın panzehiri olarak gamlı gönlüne mihver edinmiştir:

Yârenlerüm eydürler ‘âşık melâmet gerek

Geldi benüm başuma ol söz yirinceyimiş (Yunus Emre, g.127/7)

Aşk yolu, âşığın sevgiliye olan tutkusunun kaynağı olan melâmetî gönülde yaşatmaktadır. Böylece gönül, sevgili uğruna melâmete düşmüş,

sevgilinin yüzünü gördüğü için kınanmaya maruz kalmıştır. Kadı Burhaneddin'in (ö. 1398) aşağıdaki ifadesiyle gönül, bu melâmet halinde sevgilinin gözlerini temaşa etmiş, yaşadığı karmaşık duygusal atmosferde selamette kalamayarak, sabır ve kararlılığını yitirmiştir. Divaneliği baştan kabullenmiş olan âşık için gayet normal olan bu durumda âşık, sevgilinin güzelliği karşısında itidalini koruyamayarak melâmet yoluna girmiştir. Böylece âşık, halkın nezdinde kınanmaya uğramış, belaları üzerine çektiği için de rahat ve huzuru, diğer bir deyişle halkla uyumu gerektiren selameti terk etmek durumunda kalmıştır. Bu terk edişle birlikte aşk gönle hükmetmiş, melâmeti divanelikle kurduğu birliktelik sonucu asıl huzuru bulduğu Allah'a yönelmiş, dünya huzurunu ve rahatını gönülden çıkarmıştır. Ama bu huzursuzluk hali, halka muhtaçsızlık duygusu çerçevesinde onu Allah'a tabi, halka müstağni kılmıştır. İstiğna mülkü melâmete olan yolculuğun gayesi de budur:

Yüzünü sevdüğü için melâmet ola mı dil

Bu gözlerini göricek selâmet ola mı dil (Kadı Burhaneddin, g.266/1)

Melâmî âşıkların gönlü bir ibadet anlayışıyla "mutekif" halini muhafaza etmeli, itidalini korumalıdır. Bu itidalli müstağnilik Sutûri'nin (ö. 1828?) aşağıdaki ifadeleriyle sevgilinin eşliğinde makam tutmayı gerektirmektedir. Sevgiliye yakınlığı ve halktan uzaklaşmayı öngören bu Melâmî anlayış hüznün evinde çok sevdiği oğlunu bekleyen Yakub'un içine düştüğü melâmeti hal ile örtüşmektedir. Çünkü Melâmî âşıklar, bu yolda kınanıp acı ve kederi tatmadıkça asıl sevgilinin rızasına ulaşamayacaklarını bilmektedirler. Onlar, Yakub gibi hüznün evinde melâmete uğramalı, hüznlerini ve gözyaşlarını içine akıtmalı, hallerini başkalarına açıklamaktan kaçınmalıdır. Bu mutekif duruş, bir nevi Melâmî âşıkların selameti terk edip hüznün evine dönüşen melâmet menziline beklemelerini gerekli kılmaktadır. Böyle bir bekleyiş sabırla selamete ulaşılabilceği düşüncesini de beraberinde getirmektedir. Çünkü Yakub sabrederek (Yusuf, 12/18) çok sevdiği Yusuf'a kavuşmuş, gözlerini karanlık hüznün evinden gerçek aydınlık dünyaya açmıştır. Böylelikle Yakub, "sabrın bir ışık olduğunu" (Özavşar ve Erul/1 2020: 443) kavramış, amacına ulaşmıştır:

Mu'tekifdür dil ser-i kûyunda tutmuşdur makâm

Külbe-i ahzânda hâlâ biz melâmet beklerüz (Sutûri, g. 241/5)

Melâmî âşıkların fakir halde bekledikleri melâmet mülkü, selamet yurduna çok uzaktır. Hayretî'nin (ö. 1534) aşağıdaki beytinde ifade ettiği gibi "fakirliği övünç sayan" Melâmî âşıklar Allah'a olan muhtaçlıklarını her zaman hatırlarında tutarak (Alak, 96/6), bu bilinçle selamet diyarından göçüp

kendileri için daha sağlam ve emin olan melâmet diyarında konaklamışlardır. Çünkü Melâmî âşıklar böyle bir yoldan ilerlemenin derin huzurunu yaşamakta, gönüllerini müstağnilikle “müsellem” halde Allah’a bağlamaktadır:

‘Arz eylemeñ fakîre diyâr-ı selâmeti

Baña melâmet ili müsellem olup durur (Hayretî, g. 123/3)

Melâmî yolun tersi istikamette giden, yani huzuru ve neşeyi arzulayan kimseler Allah’a ulaşamayacaklarını bilmelidirler. Çünkü Allah’a ulaşmak için Mansur gibi melâmet ipini göğüslemek gerekir. Hem de seve seve. Bu sevgi, melâmet ipiyle sevmeyi, Mansur gibi bu iple darağacına çekilmeyi gerektirmektedir. Ahmed Sarban’ın (ö. 1545) aşağıdaki ifadesiyle bu ip; sadece Mansur’ı darağacına çekmekle kalmamakta, onun davasının kalıcılığını da tahkik ederek bugünlere ulaştırmaktadır. Delebilir ki bir ucunda darağacı, bir ucunda gelecek vaadi taşıyan Melâmî ip, istiğna ile sağlamlaştırdığı bünyesinde Melâmî düşünceye bağlılığı taşımaktadır:

Mansûr olanı bend-i melâmetle severler

Tahkîk-i bekâdârına andan iledürler (Ahmed Sarban, g.63/3)

Melâmete sarılmak sabır ve tevekkülü gerektirir. Bu yolun dönüşü yoktur. Fikirde ve inançta kararlılık bu yolun gereklerindedir. Melâmî âşıklar, bu gözü kara tavırla melâmet köyünün menziline başında, yani sevgilinin evinin eşliğinde beklemek ve nefislerini kınamak ve hakir düşürmek zorundadır. Bunun için Melâmî âşıkların üç önemli aşamadan geçmesi gerekmektedir: Muhabbet, sohbet ve marifet. Bu üç önemli prensipten ilki olan muhabbet, önemli bir Melâmî ilkedir. Bu ilke hem Kur’anî dayanak olarak (Maide, 6/54) hem de *Allahü teâlâ cemildir. Cemal sahiplerini sever* (Özavşar ve Erul/3 2020: 166) hadisinde ifade edildiği üzere pek çok şairin düşün dünyasında yer etmiştir. Bu prensip, Melâmî âşıkların nazarında Allah dışında her şeyi bırakıp Allah’la kurulan dostluğu temsil etmektedir. Bu dostluk ilahî bir ilhama, yani sohbe, sohbe ilahî sevgilinin ilgi, sevgi ve manevi bilgisine karşılık gelen marifete ulaştırmaktadır. Böyle bir düşünceyi melâmet yolunun, selâmetten arınmış halde bulunduğu fikri etrafında Hamdullah Hamdî (ö. 1503) de şiirine taşımıştır. Şaire göre, selâmet ve esenlik bulmak isteyen aşk ile melâmet olmalıdır. Çünkü dünyada en emin yol muhabbetir/aşktır. Burada şairin melâmeti aşka teşbih etmesi manidar görünmektedir. Çünkü muhabbet, gerçek selâmetin ve inancın durağıdır. Böyle bir selâmetten nasiplenmek için tek çıkış kaynağı melâmet, yani muhabbet olmaktadır. Muhabbet ise Allah’a koşmanın yani melâmet içerisinde selâmete doğru yönelmenin simgesi olmaktadır (Zariyât, 51/50).

Aynı zamanda muhabbet, Allah'ın tüm varlıkları yaratmasının da delili olmaktadır. Marifet ise Allah'ın rızasına ulaştıracak ilim olarak her türlü dünyalığın üzerinde konumlanmakta, Melâmî âşığa cennetin kokusunu duyumsatmaktadır (Özavşar ve Erul/3 2020: 205):

Selâmet ister isen 'ışk ile melâmet ol

Cihânda Hamdi mahabbet tarîk-i eslemdir (Hamdullah Hamdî, g.37/5)

Bu manevi koku ve lezzetten yoksunluk; makam ve mevki sevdasına, ar, namus ve hayâ peşine sürüklenmeyi, oradan da şan ve şöhrete ulaşmayı amaç edinmektedir. Çünkü makam ve mevki tutkusu insanı sarhoş eden, aklını başından alan bir cehalettir (Ayçiçeği 2020: 45). Bu amaç zahidi ya da ham sofuyu dünya rahatını arzulamaya, yani selameti benimsemeye götürmektedir. Bu durum onun bencil duygularından kaynaklanmaktadır. Melâmî âşıkların amacı bu “ben”den kurtulmak ve asıl “ben”e ulaşmaktır. Bu konuda Hallâc-ı Mansûr, ‘Benliğim aramızda perde olmaktadır, benliğimle benliğimi aradan kaldır’ diye dua ederken, kendisini asıl sevgiliden uzaklaştıran benliğinden uzaklaşmak istiyor, aşkın benliğe ulaştığı zaman da ‘ene’l-hak’ sözüyle kurtuluşunu ve vuslatını ifade ediyordu (Kalkışım 2011: 139). Melâmî âşık da benliğinden kurtulmuş kimse olarak, bu duyguları yaşamakta ve onların üstünde konumlanmaktadır. O, bencillik ve benlik davasını takip etmediğinden kınanmayı kendine ilke edinmekte, Hallac örneğinde olduğu gibi halkın gözünde rüsva ve kötü adlı olarak anılmayı göze almaktadır. Böylece Melâmî tip bu yoldan hayâ ve namus gibi bağlardan feragat etmekte, yani dünya saltanatından ün ve şöhretinden müstağni olmaktadır. Bu nedenle o, selametın karşısına melâmet panzehrini çıkarmakta, selamet zehriyle ruhunun bulanmasına izin vermemektedir. Fuzûlî'nin (ö. 1556) deyimiyle selamet ehli riyakâr zahid, ilâhî tecellinin mekânı güzelliği anlayamamaktadır. Çünkü egosuna yenilmiştir. Aşk rüsvalarını anlaması mümkün değildir:

Ey selâmet ehli ol ruhsâra bakma zinhâr

İhtirâz eyle melâmetten men-i rüsvâyâ bah (Fuzûlî, g.58/3)

Fuzûlî'nin yukarıda rüsva bir âşık olarak zahidin elinden aldığı aşk anlayışı, bezm-i elestten âşıklara miras kalmıştır. Bu nedenle Melâmî âşıkların selamete olan kavgası anlık ya da yıllık değil, ezeli bir zaman dilimini ifade etmektedir. Bu zaman diliminin Şeyhî'nin (ö. 1431) aşağıdaki beytinde belâ günü olarak candan tercih edildiğini görmekteyiz. Şaire göre, bu tercihi selamet ehli olan kimseler anlamalı kendisini kınamaktan vazgeçmelidir. Çünkü asıl sevgiliye verilen ikrar gereği melâmeti yolda yürümek, türlü belalara katlanmak ve selametın kurduğu rahat düzene adapte olmaktan

vazgeçmek Melâmî âşıkların temel vazifesi olmuştur. Bu ilahî görevi yerine getirmekten sakınmak mümkün değildir ve bu görev asıl sevgiliyle gerçekleşecek vuslata kadar devam edecektir:

Selâmet ehline eydün melâmet eylesin

Ki ben belâ gününü cândan ihtiyâr ederim (Şeyhî, g.143/6)

Allah'a olan bu manevi yolculukta Hayretî (ö. 1534), felaket gemisinin köşesinde inzivaya çekilmiştir. Çünkü şair, bu köşede melâmet denizinin enginlerine dalmıştır. Bu engin suların âşinası olan Hayretî, felaket gemisinin köşesinde sakin olsa da asıl menzile ulaşacağına yürekten inançlı görünmektedir. O, ettiği bu güvenle Allah'a doğru yaptığı yolculukta sınırsız bir aşk deryasına dalmaktadır. Şairin düştüğü bu sonsuzluk denizinde her Melâmî kendince nasiplenmektedir. Bu nasiplenmede alınan her nefeste ah rüzgârından melâmet dalgaları kopmakta, bu kopuş gönüldeki duygu dalgalanmalarına karşılık gelmektedir. Böyle bir *istiğnaî dalgalanmada* Melâmî âşıklar, kınanma ve ayıplanma dalgaları içerisinde düştükleri aşk deryasından gönüllerindeki duygu dalgalanmalarını alt ederek karaya ulaşabilmektedirler. Bu kara, ilahî menzil olarak melâmet dalgalarının az da olsa dindiği, yüreklerin asıl sevgilinin vuslatı ile duygu karışıklıklarını giderdiği bir selamet mekânı olmaktadır:

Biz sâkinân-ı gūşe-i fülk-i felâketüz

Biz âşinâ-yı lücce-i bahr-i melâmetüz (Hayretî, g.124/1)

Aşk bir deryâ-yı bî-pâyândur anda her nefes

Bâd-ı âhumdan benüm mevc-i melâmetler kopar (Hayretî, g.47/2)

SONUÇ

IX. yüzyılda Horosan'da ortaya çıkan ve kötülüklerini sergileyerek halk nezdindeki itibarlarını savuşturup Hakk'ın rızasını elde etmeyi amaçlayan Melâmîlik düşüncesi, nefsi hakir görerek, kınayıp gönlü arındırmayı amaç edinen bir tasavvufî düşüncenin adı olmuştur. Klasik şiirde âşıklık kimliği doğrultusunda şiirsel söylemlerde büyük sempati toplayan bu düşüncede gönül tokluğu, doyunluğu anlamındaki "istiğna" kavramı önemli bir yer etmiş haldedir. Bu kavram gönül ve göz tokluğu bağlamında kendi kendine yetme, birilerine tenezzül etmeme, Allah'tan başka hiçbir şeye ihtiyaç duymadan yaşamanın sembolü olarak anılmıştır. Bu tarz yaşayanlara ya da davrananlara ise *müstağni* denilmiştir. Bu duygu, makalede verilen ayet ve hadislerde de belirtildiği gibi, İslamî bir yaşantı şekli, dinî bir hüküm olarak klasik şiir geleneğinde önemli bir yer edinmiştir. Tüm bunlar Melâmî âşığı, müstağni bir kalple içinde yaşadığı dünya rahatlığından, yani selametinden koparak asıl huzuru bulduğu melâmet yurduna doğru yolculuğa çıkarmıştır.

Allah rızasını önceleyen bu müstağni zihniyetin, yani istiğna yolculuğunun klasik şiirde beliren yönlerini aşağıdaki gibi betimlemek mümkündür:

Kendi kendine yetme niteliğiyle; kulun kula muhtaç olmadığı bir dünyayı kurma bilinci çerçevesinde ve nebevî emrin yücelttiği fakirliğin övücüyle hareket etme, fakirlik edebiyatı yapmayı uygun bulmayan bir tavır, gösteriş içerikli yardımdan üstün tutma yönündeki asil ve gururlu bir duruş. Melâmî büyüklerinin çoğu kendi emeğiyle geçinmiş, asalak türedi bir zihniyetten kendilerini alıkoymuştur. Buna halktan ve halkın elinde olan zenginlikten koparan ve gınanın asıl sahibi Hakk'a yaklaştıran *gönüllü itilmişlik* demek manidardır. Pek çok klasik şair, bu gönülden bağlılık ile Melâmî bir âşık profili çizmiştir.

Melâmî âşıklıkta istiğna iki cephelidir. Birincisi insanlara karşı, ikincisi Allah'a karşı olanıdır. Melâmî âşık, müstağnidir, halkın elinde olana bel bağlamamaktadır. Her şeyin sahibi Allah'a muhtaçlığının bilinciyle hareket etmektedir. Halktan değil Hak'tan ümit beklemekte, kimseye ümit vermemekte, gönül tokluğu ile Allah'a, muhtaçsızlık ekseninde yönelmektedir. Bu durum istiğnâî rızalık olarak Allah'ın rızasına bağlanmaktadır.

Dünyaya muhtaçsızlık fikri temelinde “fakr”ı önemseme ve dünya sultanlığına bigâne duruş; cihanı kötüleme ve dünya nimetlerinden el çekme değil, cihanın dünyevi dejenerasyonuna karşı tepkinin ürünü olan müstağni bir tavır takınılmıştır. Kendi yağında kavrulma, değer yargılarına aldırış etmeden ve Hakk'a kul sultana köle olmadan yaşama, kibir ve büyüklük duymadan ihlas içinde doğru yolda yürüme gibi Peygamber'in yüce gönüllü tavrında beliren yüksek ahlaki müstağnilik. Bu yolda insan onurunu alçaltan, insanı değersiz kılan tenezzül hissi kaybolmakta, gınanın asıl sahibine yapılan ibadetin manevi huzuruyla bu yol dosdoğru melâmete, yani istiğna mülkü sultanlığına doğru yol alınmaktadır. Pek çok şairin şiirsel söylemi bu müstağni asaletin çerçevesinde şekillenmiştir.

Melâmet yurduna hükümrân olmanın verdiği mekânsızlık duygusu imajı; Bu imaj, Melâmet mülkünde ya da köşesinde esir olma, “*kuy-ı fenâ*”yı gönül menzili ve mekânsızlığı hüner yeri sayma, melâmet baykuşu ya da melâmet yurdunun hazinelerini bekleyen ejderhalar gibi bu virane huzur köşesinin hizmetkârlığını yapmak. Bu melâmî nöbetin mükâfatı ise asil sevgilinin teveccühü ve rızası, yani elest bezminde verilen ikrarın Melâmî âşığın tok gönlülüğü ile mühürlendiği istiğnâî razılık olmaktadır.

İstiğnâî mekânsızlık duygusu ile selâmetin Melâmete terki; bu terk duygusu âşıklar için melâmî düşünceye bağlılıkları çerçevesinde hiç kimsenin

birbirine muhtaç olmadığı ya da olmayacağı bir *toplumsal istiğna menzili*, kötülüklerini lanse ederek ve iyiliklerine zırh öreerek, gönlünü arındırdıkları bir inziva köşesi olmaktadır. Burada gönül toktur ve durulan nefsin sahibi beşere muhtaçsızlık içerisinde müstağnidir. Melâmî âşık bu emin yurda ah askerleri ve gözyaşı orduları ile girmekte, bu *istiğnaî çilekeşlikle* namus ve şöhret gibi seküler bir metaı yağmalamayı melâmet mülkünün şahlığı payesine eklemektedir. Allah ile kul arasındaki bu manevi yolculukta kimsenin aracı olmasına izin vermeyen bu bireysel düşünüşün manevi hizmetkârlarının hükümdarlık alametleri: ah ile melâmet şehrine taşınan aşk bayrağı, asıl sevgili uğruna döktükleri gözyaşının simgesi gözyaşı askerleri, şöhretsizlik duygusunu gururlu muhtaçsızlık temelinde mühürledikleri *muhabbet sikkesi*. Melâmî âşikler bu istiğna mührünü, şöhretsizliğin, şanı değersiz görmenin belirtisi olarak vücutlarında bir melâmet yarası gibi altınla mühürlemişlerdir. Böylece onlar istiğna yurdu melâmette sultanlık tahtına oturarak Mansur gibi aşk ile ispatlanan dönülmezlik rüştünün manevi çerçevesini çizmişlerdir.

Zahit-Rint tezdadının klasik şiirdeki asıl kaynağı; istiğna içerisinde çıkılan yolda selâmetin melâmete terki. Bu terk ediş hakirlik duygusu, yardımlaşma ve kibirden arındırılmışlık istiğna düşüncesi temelindedir. Melâmet yolculuğunda “aşk” rehber, aşkın özünde taşıdığı melâmetî hal ve divanelik ise selâmetin zıddı olarak gönülde önemli bir konum elde etmiş haldedir. Kınanan gönülde dostluk ilahî bir ilhama, yani sohbe, sohbe ilahî sevgilinin ilgi, sevgi ve manevi bilgisine karşılık gelen marifete ulaştırmaktadır. Bu konumda artık Allah’ın rıza ve ilgisi galip gelmiş, halkın kınanmasına da ihtiyaç kalmamıştır. Bu muhtaçsızlık, yani istiğna ile âşığın melâmet yurduna yolculuğunda her nefeste ah rüzgârından melâmet dalgaları kopmakta, bu kopuş gönüldeki duygu dalgalanmalarına karşılık gelmektedir. Böyle bir *istiğnaî dalgalanma* dünya divaneliğini ve harabatiliği seçip şarap testisini bir hükümdarlık tacı gibi başında taşıyan klasik âşığın melâmete müstağnilik çerçevesinde duyduğu tutkunluktan kaynaklanmaktadır. Bu menevî dalgalanmanın klasik şiirde istiğna kavramı çerçevesinde geniş ve zengin bir kullanımı olduğu görülmektedir.

Kaynakça

Kitaplar

Akkuş, M.(1993). Nef’î, Sanatı ve Türkçe Divânı. Ankara: Akçağ Yayınları.
Alşan, M. H. (2011). Anadolu Erenleri Melâmet Hırkası. İstanbul: Kurtuba Yayınevi.

- Ayçiçeği, B. (2020). Hediyetü'l-Müşâk (Hak Âşıklarına Rehber La'î-zâde Abdülbâkî). İstanbul: Ketebe Yayınevi.
- Aydemir, Y. (2007), Ravzî Divanı, Ankara: Birleşik Kitabevi Yayınları.
- Ayverdi, İ. (2005). Misalli Büyük Türkçe Sözlük. İstanbul: Kubbealtı Yayınları.
- Çavuşoğlu, M. ve Tanyeri, M. A (1981) Hayretî Dîvânı Tenkidli Basım. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Demirli, E. (2015). Fütüvvet Ehli ve Meczuplar. İstanbul: Littera Yayıncılık.
- Doğan, M. N. (2007). Fatih Divanı ve Şerhi. İstanbul: Yelkenli Yayınları.
- Ergin, M. (1980). Kadı Burhaneddin Dîvânı. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Kazan N. Ş. (2018). Celilî Dîvânı. İstanbul: Palet Yayınları.
- Kedkenî, M. R. Ş. (1387). Tarîh-i Kalenderîyye. Tahran: İntişarat-ı Sühân.
- Kutlar, F. S. (2004). Arpaeminizâde Mustafa Sâmî Dîvânı. Ankara: Kalkan Matbaası.
- Orak, M. (2011). Nigârî Divânı. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Özafşar, E. ve Erul, B. (2020). Riyazü's-Sâlihîn Tercüme ve Çeviri 1-2 ve 3. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Tarlan, A. N. (1990). Şeyhî Dîvânı. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tarlan, A. N. (1945). Hayâlî Bey Dîvânı. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Taş, H. (2010). Vusûlî Dîvânı. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Tatçı, M. (2020). Divân-ı Yunus Emre. İstanbul: H Yayınları.
- Yavuz, O. (2014). Kendi Hattıyla Muhibbî Dîvânı. İstanbul: Yazma Eserler Kurumu.
- Yazır, E. H. (2011). Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali. (sad. Kahraman Yusufoglu). İstanbul: Kilim Matbaacılık.
- Zülfe, Ö (2000). Hecrî Dîvân. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Makaleler**
- Eren, A. (2016). "Klasik Türk Şiirinde Ar ve Namus Kavramı". ÖÜSABİA, 5, 8-22.
- Gündüz, E. ve Sevimli, E. (2016). "Nesîmî'nin 'Senden Dönmezem' Redifli Gazeline Estetik Bir Yaklaşım". SEFAD, 36, 97-124.
- Harmancı, E. (2011). "Fütüvvet-Melâmet İlişkisi". Alevilik Araştırmaları Dergisi, 12/1, 117-124.
- Kalkışım, M. (2011). "Klasik Şiirde Benlik Psikolojisi". Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 3/15, 138-151.
- Kaya, A. (2017). "Kur'an'da İstiğna". İhya Dergisi, 2, 1-23.

- Sancaklı, S. (2001): “Fakirlik ve Zenginlikle İlgili Hadisler Üzerine Bir Deneme”. Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 5/1, 331-378.
- Sevimli, E. (2020a). Klasik Türk Şiirinde Izdırabın Aşırı Boyutu: Seng-i Melâmet”. ESTAD, 3/1, 295-348.
- Sevimli, E. (2020/1). “16. Yüzyıl Klasik Türk Şiirinde Kalenderilik Algısı”. SBARD, 35, 31-66.
- Sevimli, E. (2020b). “Klasik Türk Şiirinde Melâmî İbadet Anlayışının Şiirsel Terennümleri”. Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, 25, 867-916.
- Şentürk, A. A. (2015). “Manzum Metinler Işığında Bir Kalender Dervişinin Profili”. Turkish Studies, 10/8, 141-220.
- Uludağ, S. (1995). *İslam Ansiklopedisi*, Fakr Maddesi, C.XII, İstanbul: TDV.

Tezler

- Adaş, E. (2008). *Sutûrî Divanı* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aksoyak, H. İ. (1999). *Gelibolulu Âlî Dîvânı*. (Doktora Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Başpınar, F. (2008). 17. Yüzyıl Şairlerinden Beyânî'nin Divan'ı (İnceleme-Tenkitli Metin). (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Bayrak, C. (1998). *Sehâbî Dîvânı* (Metin-İzahlı İndeks). (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kaya, B. A. (1996). *Azmî-zâde Hâletî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânı'nın Tenkitli Metni*. (Doktora Tezi), Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kayabaşı, A. (1995). *Sarban Ahmed Divanı: İnceleme-Metin*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özyıldırım, A. E. (1995). *Hamdullah Hamdî Dîvânı'nın Tenkitli Metni*. (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uzun, P. S (2011). *Üsküdarlı Aşkî Dîvânı* (Tenkitli Metin, Nesre Çeviri Ve 16. Yy. Osmanlı Toplum Hayatının Divanındaki Yansımaları. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

İnternet Kaynakları

“Bar Olma Yar Ol” <https://gencdergisi.com/4779-bar-olma-yar-ol.html>
(Erişim 28 Ocak 2018).

“Fuzûlî Dîvânı” <http://www.Zekiankun.Com.Tr/Fuzuli-Divani-Pdf/> (Erişim
30 Eylül 2014).

“Kâtib-zâde Sâkib Dîvânı” <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-275466/h/katibzade-sakib.pdf> (Erişim tarihi 01.05.2018).